నున్నంగ నూరిపెట్టిన
మున్నడుగ నున్నయట్టి మూత్రము జారున్. 145

తాత్ప—కడుపుబ్బరించి విశేషబాధబడు పశువుకండ్లలో త్రికటుకములకలికం వేయవలెను.

—• గ్రంథాంతము •—

క. విరటుని పట్టణమందున
వర సహదేవుండు తంత్రిపాలకుఁడయితా
సురభులకు జేసె నీక్రియ
లరయఁగ నాచంద్రతారకంబుగ వెలయున్. 146

చ. నరనుత కీర్తిపాలకుడు నారయమంత్రి తెనుంగుఁ జేసెనీ
సురభుల కిట్టివైద్యములు సొంపెనలారగ నెల్లదిక్కులన్
బరగు నిలన్ సుధాకరుఁడు, భానుడు మేరువు సాగరంబులున్
ధరణియు, దిగ్గజంబులును, దారకలున్ గలయంతకాలమున్.

స హ దే వ ప శు చి కి త్స

సర్వము సంపూర్ణము.

సహదేవపశువైద్యము

గ్రంథకర్త:

నారనార్యుఁడు

ప్లబిషర్సు:

సరస్వతీ బుక్ డిపో,

బెజవాడ.

గీర్వాణ గ్రంథకర్త:

సహదేవుఁడు

ఆంధ్రీకృతకర్త:

నారనార్యుఁడు

వ్యాఖ్యాత:

సోమరాజు రామానుజరావు

ప్రకాశకుఁడు:

కురుకూరి సుబ్బారావు.

ఈ సహదేవ పశుచికిత్సను తొలుదొల్త గీర్వాణభాషయందు మహాభారతవీరుఁడును, మాద్రీద్వితీయ కుమారుఁడును, పంచపాండవులలో తుదివాఁడును నగు సహదేవుఁడు రచియించెను. ఏతదుద్గ్రంథము గీర్వాణభాషానభిజ్ఞులగు సామాన్యజనులకు నిరుపయోగకరం బగుట, 'నారన' యను నామముగల సనాతనాంధ్రకవి యాంధ్రమున పద్యరూపమున రచియించెను, దీనిని ఇటీవల ననేకులు ముద్రించి యున్నారు. అందు ముఖ్యముగ మదరాసునందలి యరవ తెలుగు ముద్రాలయములవారు, పూర్వకవి రచితములగు ప్రతియాంధ్రగ్రంథమును సన్ననికాగితములమీద అలికినట్లు గనఁబడు నక్షరములతో చౌకధరలకు ముద్రించియున్నారు. అందీసహదేవ పశువైద్య మొకటి. సంస్కర్త తగినవాఁడు లేనందున నందుగల తప్పులకు మితములేదు. వినోదమునకుఁ గాని, కాలక్షేపమునకుగాని చదువుకొను శృంగార భక్తి ప్రబంధములలోని తప్పులు, ముద్రింపఁబడినను ఒప్పులు ముద్రింపఁబడినను అంతభయములేదు. వైద్యశాస్త్రములు తప్పులతో ముద్రింపబడినచో నెట్టిప్రమాదములకు లోనగునో యాలోచింపుఁడు. వేరు గ్రంథాధారము లేనందువలన, ఆ తప్పుల పొత్తములను చూచి ప్రజ లొనర్చిన వైద్యములవలన నెన్నిపశువులు మరణించెనో గణింపఁజాలము. దుష్టవైద్యునివలెనే దుష్టవైద్యగ్రంథమును ప్రాణాపాయకరమై యున్నది.

హిందూదేశమునకు గోవు పూజనీయమైనది. గోసంరక్షణము అనాదినుండియు భరతవర్షమున నాచారమే! మ్లేచ్ఛపాలన మారంభమై నప్పటినుండియు నిప్పటివఱకు గోహింస హిందూదేశమునఁ బ్రబలిపోయి ... కాళికాది శక్తులకుఁ బ్రజలు మాఘమున బలియిచ్చు

లను బ్రతిమాలియో, ధన మిచ్చియో పశువుపై కత్తి పడికుండ రక్షించి పెద్దమందను పోగుచేయుచున్నారు. ఇందులకు డబ్బాచందాలు డొనేషన్లు కూడా వసూలు చేయుచున్నారు. ప్రతిశుక్రవారమును ఈ పశువులను పురమధ్యమునుండి తోలుకొనిపోవు మిషపై ప్రజలకు తమ సేవనుః గనంబరచుచున్నారు. వీనికొఱకై కనకదుర్గగట్టువద్ద తగినసౌకర్య ముల నన్నింటిని చేసినారు. దయాస్వభావ మేమాత్రముగలవారైనను తమకు తోఁచినంత ధన మీవ్యవస్థకు దానముచేయుట పుణ్యప్రదము.

సర్కారువారు 1890 సం॥ 11వ నెంబరుగల ఆక్టు నొకటి తయారుచేసి పశుహింసను నివారింపదలఁచినారు. అందులకై పశువును కోయదలచినవానికి చిన్నరుసుమును విధించియున్నారు. ఐనను ఈరుసుముస్వల్ప మొత్తమగుటచేత కటికవాడు గణించుటలేదు. దీనినిదయతోఁసర్కారు వారు ఏబదిరూప్యములవఱకు పెంచినచో, కొన్న ధనమునకన్న సర్కారు రుసు మధికమగుటచేత కొనుటకే భీతినంది యీవృత్తిని పూర్ణముగమానుకొనును. పశురక్షణకై సర్కారువారు పెద్దాపురం, మధుర, చెన్నపురి తిరుచునాపల్లి, బళ్ళారి, ఏలూరు, సైదాపేటలందు వెటర్‌నరీ హాస్పిటలును స్థాపించినారు. చిన్నచిన్న వెటర్‌నరీ వైద్యాలయములు ప్రతిగ్రామమందును గలవు. చెన్నపురియందు సుమారు నూర్గురువిద్యార్థులు పశువైద్యము నభ్యసించుచున్నారు.

1922 సంవత్సరమున కృష్ణా గోదావరీ కర్నూలు గంజాము నెల్లూరు అనంతపురము ఆర్కాటు మధుర బళ్ళారి జిల్లాలయందమితముగ పశునాశనమగుటచే ఆయాస్థలములయందెల్ల పశుచికిత్సాలయములను స్థాపించిరి. పశువులకు టీకాలు వేయుపద్ధతిని నయితము కనిపెట్టియున్నారు.

మంచిసహాయమును చేయుచున్నారు. కోయంబత్తూరునందు బక్కగుజ్జు ములతో శ్రేష్ఠములగు నశ్వములను కలిపి సత్సంతతిని గల్గించిరి.

ఈసహదేవపశువైద్యము చూచుటకు తేలికగా నుండునేకాని కొన్నిపదములు విషయానుభవములేక అర్థముకాజాలవు. దీనిని మంజువాణీ ముద్రాలయమువారు ప్రకటించినారు. నేనీగ్రంథమునకు తాత్పర్యమును వ్రాయుపట్ల ఆగ్రంథమే మిగుల చేయూతయయ్యెను. కొండపల్లి వీరవెంకయ్యగారు శ్రీ మద్దూరి శ్రీరామమూర్తిగారిచే తాత్పర్యమును వ్రాయించి ప్రచురించిన 'సహదేవపశువైద్యశాస్త్రము'న తప్పులు కుప్పలుగానుండి మదరాసుప్రతులను మేలనిపించుచున్నది.

ఈగ్రంథమువ్రాసిన నారన యనుకవి కవిత్వమం దెంతశక్తి గలఁవాడో తెలియదు. ఈగ్రంథమును విమర్శించి చూచినంతవరకు (అదిమనకు లభించిన ప్రతుల యందలి కవిదోషమో చెప్పలేము) ఇం దనేకఛందో దోషములు గలవు. నేను సాధ్యమైనంతవరకు కొన్నిటిని సవరించితిని. తప్పులను క్రిందిపీఠిని సూచించితిని.

ఏది యెట్లున్నను ఇది శాస్త్రగ్రంథము కావున ఛందోదోషమంత పాటింపనక్కఱలేనిది. సంస్కృతగ్రంథమును భాషాంతరీకరించి, ఆంధ్రగ్రంథముగా మన కందఁజేసినందుల కేతత్కవి వందనార్హుఁడు.

బెజవాడ మకాం, ఇట్లు సుజనవిధేయుఁడు,

ది 8—4—1928. సోమరాజు రామానుజరావు.

4 దొమ్మకు రక్తవేయుచోట్లు
5 పాలదొమ్మకు చికిత్స
6 అతివిరేచనములకు చికిత్స
7 అరకరోగమునకు చికిత్స
8 పారుటకు చికిత్స
9 నెరిడెవ్యాధి
10 నెరిడెకు వైద్యము
11 వేరొక వైద్యము
12 ఇంకొక వైద్యము
13 మరియొక వైద్యము
14 లక్షణము తెలియరాని వ్యాధులకు
15 నల్లమునురుకు
16 ఇంకొక వైద్యము
17 మరియొక వైద్యము
18 అరకద మను రోగమునకు
19 మలిమిడికి చికిత్స
19 కుంటుకు చికిత్స
21 అజ్జుకుట్టుకు చికిత్స
22 రొమ్ముపట్టుకు చికిత్స
23 బొడ్డెంకకు లక్షణము
24 ఇందుకు చికిత్స
25 కడుపునొప్పికిచికిత్స
26 కడుపుబ్బునకుచికిత్స
33 తీటకు చికిత్స
34 తలతీటకు చికిత్స
35 అంగిటముండ్లకు చికిత్స
36 ముక్కులబంతికి చికిత్స
37 వగర్పునకు చికిత్స
38 గుండెవగర్పు. దగ్గునకు చికిత్స
39 పుచ్చినపుండుకు చికిత్స
40 పుండుతొలగుటకు చికిత్స
41 ఈచకాలికి చికిత్స
42 విరిగిన కాలికి చికిత్స
43 పోటుపోనందుకు చికిత్స
44 నరము తెగినందుకు చికిత్స
45 కాలికుంటునకు చికిత్స
46 గాలి తగులకుండుటకు
47 మంత్రము
48 మెత్తగాళ్ళకు చికిత్స
49 కురుమకు లక్షణము
50 చికిత్స
51 ఇంకొక చికిత్స
52 చండికాలికి చికిత్స
53 మణువుకాలికి చికిత్స
54 సాధారణ రోగములు
55 శెలతెవులుకు చికిత్స

61 కండ్లనీరు గ్రిమ్ముటకు
62 ఇంకొకవిధము
63 మరియొక చికిత్స
64 వేరొక చికిత్స
65 ఇంకొక చికిత్స
66 ఆవిరికి చికిత్స
67 పువ్వులకు వైద్యము
68 ఇంకొకవిధము
69 నిలువుకండ్లకు
70 గువ్వరోగమునకు
71 చూలు నిలువఁబడుటకు
72 నెలతక్కువగా ఈనినపశువునకు
73 పాలు చేపుటకు మందు
74 మావితిన్నదానికి
75 తొలిచూలి దౌర్బల్యమునకు
76 దూడను మరుగుటకు
77 పాలిచ్చుటకు చికిత్స
78 ఆవు చేపుటకు చికిత్స
79 చూలు నిలువనిచో చికిత్స
80 దూడను మరుగని దానికి
81 చేపని పశువులకు
82 ఇంకొక చికిత్స
83 వేరొక చికిత్స
84 ఇంకొక చికిత్స
85 దృష్టిదోషమున పాలెండుటకు
90 మరియొకవిధము
91 మావిపడుటకు
92 బలహీనపశువునకు
93 అబ్బువుంటికి
94 పొట్లగొడ్డుకు
95 పుప్పివంటికి
96 పొదుగు పుచ్చుటకు
97 వగర్పుకు
98 ఇందులకు చికిత్స
99 తేలుపోటుకు
100 ఇంకొకవిధము
101 పాముకాటు లక్షణము
102 అందులకు చికిత్స
103 వేరొకవిధము
104 పేరెరుగని రోగములకు
105 తైలముతలకెక్కినందుకు
106 చెవిలోని పుంటికి
107 సకల రోగములకు
108 ఒడలుకాలిన పశువునకు
109 కణుతులకు
110 కడుపులో చచ్చినదూడకు
111 వాయువునకు
112 రొమ్ము దగ్గుకు
113 ఇంకొకవిధము
114 [illegible]

క. శ్రీయును గీర్తియు నధికో
పాయంబునఁ గలుగఁ బుణ్యపరులగు దీనం
జేయంగఁబడెడు నీకృతి
పాయక జదివినను బ్రాయఁ బాశముఁగొన్నన్. 1

ఉ. దేవసమానుఁడైన సహదేవుఁడు గోవులకుఁ హితంబుగా
పావనమైన వైద్యము శుభస్థితిఁ జెప్పెను; దానికిఁ మహా
దేవు వరప్రసాదమున తెన్గున జెప్పఁదొడంగితిఁ వడిం
గావున సత్కవీంద్రులుఁడ నఖండచరిత్రులుఁడ నారనార్యుఁడ.

తాత్ప:—దేవతలతో సమానుఁడైన సహదేవుఁడు గోవులు మొదలైన పశువులకు శ్రేయస్సు గలుగునట్లు వానికవసరమగు వైద్యమును శాస్త్రముగా రచించి యున్నాఁడు. దానిని పరమేశ్వరకృపచేత, నారన యను పేరుగల కవీంద్రుఁడనైన నేను తెలుగునకు భాషాంతరీకరించు చున్నాను.

క. దేవతలు మర్త్యమున మను
జావళిఁ బుట్టించి వారి కమృతము గురియం
గా వేడి సురభి కమరులు
గోవుల బుట్టించినట్టి గోధనమునకున్. 3

క. భావించి యమరనిష్టము *
గావించఁగ బుణ్యమగును కలియుగమందున్

కిఁగూడ నమృతము నిష్పింపఁగోరి కామధేనువువలన ఆవులను పుట్టించిరి. ఆయావులకు ప్రీతిచేయుటచే పుణ్యము గల్గునుగాన, ఓమనుజులారా! కలియుగమున పశువులకు చికిత్స చేయుఁడు.

క. రోగము గోవుల కొదవిన
వేగంబున మందు లెఱ్ఱఁగి వివరముతోడన్
బాగుగఁ బెట్టుడు పసికిని
వేగమె రోగములు మాని వృద్ధిం బొందున్. 5

తాత్ప:—గోవులకు రోగమువచ్చిన వెంటనే దానినెఱ్ఱఁగి మందు వేసినయెడల పసులకు రోగశాంతిగల్గి, మందలు వృద్ధినందును.

—♦ దొమ్మ రోగము ♦—

క. దొమ్మైన గోగణంబులు
నెమ్మది కడుపుబ్బు వణకు నీరుగఁ బారున్
క్రిమ్మర నూరువు వెళ్లును
నమ్మదమున నేల కొక్కజామున వ్రాలున్. 6

తాత్ప:—దొమ్మరోగమువచ్చిన పశువులకుకడుపుబ్బు, వణకు గల్గును. మలము పలుచగ నీటివలె నగును. వగర్పుగల్గును. చికిత్సచేయకున్నచో ఒకజామున నేలపైఁబడును.

క. మేతచెడి నెమరు పెట్టదు ♦
చేతయుడుగు ముక్కుతడియు చెమటయు నణగున్
రీతిచెడి నల్లబడునొగి

ముక్కులందు తడియు చెమ్మటయు ఆరిపోవును. శరీరము నల్లబడును. దీనిని దొమ్మరోగముగా తెలియవలెను.

దొమ్మకు చికిత్స

క. మును త్రిఫల త్రికటుకములు
ననుపానము చింతపులుసు నమరికతోడన్
విను మెనుపపేడరసమును
ననువుగ దా నిడిన దొమ్మలప్పుడె మానున్. 8

తాత్ప:—త్రిఫలము లను పేరుగల కరక తాడి ఉసిరికలును, త్రికటుకములను పేరుగల శొంఠి పిప్పలి మిరియాలును చింతపులుసును గేదె పేడ నీళ్ళతోనూరి పోసినయెడల దొమ్మ నివారించును.

ఇంకొక విధమైన చికిత్స

క. భల్లూకపురక్తముతో
కల్లుప్పును శొంఠిపొడుము కరిధూపంబున్
నల్లనిమేకల మూత్రముఁ
దెల్లముగాఁబెట్ట దొమ్మ తెవులున్ మానున్. 9

తాత్ప:—ఎలుగుబంటినెత్తురుతో ఉప్పును శొంఠిపొడుము కరిధూపమును నల్లమేకలమూత్రమును కలిపియిచ్చిన దొమ్మ మానును.

దొమ్మకు పథ్యము

ఆ. నీరుద్రావకుండ నిబ్బరముగనుంచి
కాకనీరు ద్రావ కరగఁబోసి
కొర్రగంజి కాచి కొమరొప్పఁ బెట్టినఁ

గంజి పెట్టవలెను. తిరిగి చూడకుండ దొమ్మ నివారించును.

—♦ దొమ్మకు రక్ష వేయు చోట్లు ♦—

క. బరిమెముకనందు దాపల
సురమున వాలమ్ముక్రింద నొగిముక్కుపయిన్
గురితప్పక చూడినచో *
నరయుంగా దొమ్మమాని యప్పుడ కుదురున్ 11

తాత్ప:—ఎడమప్రక్కనుండు ఎముకసందున ఎదురురొమ్ముమీద తొడక్రింద ముక్కుమీద గుర్తులు పెట్టిన దొమ్మమానును.

—♦ చలి దొమ్మకు క్రియ ♦—

క. మానెడు సోలెడు గిద్దెడు
దానకముగ నావుపంచితంబునుగూడన్
మానుగఁ గడుపునఁ బోసిన
ధేనువులకు శీతదొమ్మ తీవ్రిం బణగున్. 12

తాత్ప:—మానెడు సోలెడు గిద్దెడు ఆవుపంచితమును వ్యాధి హెచ్చుతగ్గుల గుర్తించి యిచ్చినచో చలిదొమ్మ మానును.

—♦ పాల దొమ్మకు చికిత్స ♦—

ఆ. పాలుగుడిచి యెడలువాడియు, డస్సియు
నున్న క్రేవులకును నొప్పుగాను
గలిజెరాకుపసరుఁ గలిపి పెన్నెరుగడ్డ
బెట్టచుల్కనగును నిట్టలముగ.

తాత్ప:—పాలుత్రాగి, శరీర మలసియున్న దూడలకు గలిజేరాకు పసరు పెన్నెరుగడ్డ నూరి పెట్టినయెడల పాలదొమ్మమానును.

ఆ. పాలు కడుపులోనఁ బరగంగ జేరిన ‡

పాలదొమ్మ యందుఁ బరులు రెండుచూడి
కలిని గింశుకంబు కలిపి పెట్టు. 14

తాత్ప:—పాలు కడుపులో గడ్డకట్టినట్లయిన దూడనిద్రింపక తొట్రుపాటు నొందును. దీనిని పాలదొమ్మయందురు. అందులకై రెండు పత్రికలు కాల్చి మోదుగమాడలను కలితో గలిపినూరి పోసిన మానును.

—♦ అ తి వి రే చ న ము ల కు చి కి త్స ♦—

ఆ. చెలిదిమేసి వేగ చెడఁబారి చిక్కిన
నూనె ముంచి యేకు నోటి కిడుఁడు
కాకచల్లతోడ కనకంపు పత్త్యాకు
కలియనూరిపెట్టు; కట్టుకొనును. 15

తాత్ప:—దూడ చెలిది తిని మిక్కిలి పారుకొని చిక్కినచో నూనెలో ముంచి ఏకు నోటికియ్యవలెను. పైడిపత్తిఆకును వేడిచల్లలో నూరిపోయవలెను. ఆజబ్బు నివారించును.

—♦ అ ర క రో గ ము న కు చి కి త్స ♦—

ఆ. పాలుమిగుల గుడిచిపాలరగక యున్న
క్రేపులకును బెట్టు మేపుతోడ
పెరుగు గంజియాకు పెన్నేరిగడ్డయు
నరక తెవులు మాన్పు నాక్షణంబ. 16

తాత్ప:—పాలు ఎక్కువగా త్రాగి అరగకున్న దూడలకు పెన్నేరుగడ్డ గంజాయి పెరుగుతోగలిపి మేతతోగూడ పెట్టవలెను:

—♦ పా రు ట కు చి కి త్స ♦—

—♦ నె రి డె ల వై ద్య ము ♦—

ఆ. నమను కొఱ్ఱపిండి సరి కరిధూపంబు
నూనెగలిపి ముక్కులోన విడిచి
వెదురుటాకుపసరు బెట్టుడు గొట్టను
దినదినాన నెరిడె తిరిగిపోవు. 21

తాత్ప:—కొఱ్ఱపిండి, కరిధూపము సమానములుగా జేసికొని నూనెకలిపి ముక్కులోపిండి వెదురుటాకుపసరు గొట్టముతో నొక గొట్టములోని కీయగా నెరిడెలుమానును.

—♦ వే రొ క వై ద్య ము ♦—

క. కలితో మోదుగుపువ్వును
కలయుంగా నూరిపెట్ట గరిధూపమునం
డలపడ సున్నము వేరే
వెలయుగఁ బెట్టినను నెరిడె వేగమె మానుఁ. 22

తాత్ప:—కలితో మోదుగుపూవు నూరిపెట్టినను, కరిధూపము నసున్నము బెట్టినను నెరిడె మానును.

—♦ ఇం కొ క వై ద్య ము ♦—

క. దిరిసెన చక్క రసంబును
నరయంగా నావుపాలు గలియున్ మరియున్
గరిమ దనరంగ మానెడు
తిరముగ నిడియున్న నేడుదినముల మానుఁ. 23

తాత్ప:—దిరిసెన చక్కరసమును, ఆవుపాలు, కలిమానెడిచ్చిన యెడల 7 రోజులలో మానును.

నూనెఁ గాచిపోయ నెప్పి శమించును

అష్టరేఖ చూడు డందుమీద.

తాత్ప:—మొదలు ఎడమవైపున 4 వేళ్ళవెడల్పుగా నూనెకాచి పోసి, అటుమీద ఎనిమిదిచోట్ల చురకలు వేయవలెను.

—♦ లక్షణము తెలియరాని వ్యాధులకు ♦—

సీ॥ ఏరోగమైనను నేర్పరింపఁగరాక

నీరుమేపు లుడిగి నిలిచియున్న

కలితోడ నొగి కింశుకప్రసూనంబులు

మర్దించి యది కాలునుడిన గలిపి

మూఁడుదినము లీయ మునుకొని రోగంబు

లేవైన మనుజున కెరుకపడును

ఎలుగునెత్తురు కలి యేరోగమైనను

కలిపి, పెట్టినమాను; గడకతోడ

దాన రోగతతులు గానకయున్నను

నిట్టి రెంటిలోన నేదిదొరకు

నదియు గూర్చిపెట్ట నతిశీఘ్రమున మాను

రోగములు తొలంగి రూపువచ్చు. 25

తాత్ప:—పశువు నీరు, మేత మానియుండి రోగము బోధపడకున్నయెడల కలితో మోదుగపువ్వునూరిమాత్రముతో కలిపి మూడు నాళ్ళిచ్చినట్లయిన రోగము నిర్ధారణమగును. తరువాత యెలుగుబంటినెత్తురు కలితో గలిపిపెట్టిన వ్యాధి నయమగును. వ్యాధి తెలియకున్నను ఈ రెంటిలో నేదిదొరికిన నది యీయవచ్చును. వ్యాధిమానును.

—♦ నల్లమసురుకు ♦—

తాత్ప:—పశువు నల్లబడి, మేతమాని, తెలివిలేక మందగించిన మెడల కల్లుతో మోదుగపూవును నన్నెకలుపై నూరియిచ్చినచో రోగ ములు మానును.

—♦ ఇంకొక వైద్యము ♦—

క. దిరిశెనచక్క రసంబును
నరమూత్రము మానె జేసి నవదివసంబుల్
పరిపాటిబెట్టె నేనియు
మరివుట్టదు; నల్లతెగులు మానుగ బసికిన్. 27

తాత్ప:—దిరిశెనచక్కరసముతో మనుష్యునిమూత్రము కలిపి 9 రోజులు మానెకుచొప్పున నీయవలెను.

—♦ మరియొక వైద్యము ♦—

ఆ. వెదురు నేలవేము వెలయంగ నల్లేరు
నడ్డరసము బొందయావపిండి
గుముడుపండ్లు గూర్చి కోరి తా కలితోడ
నలరబెట్ట మాను నల్లతెగులు. 28

తాత్ప:—వెదురాకు, నేలవేమాకు, నల్లేరు, అడ్డసరము, ఆవ పిండి, గుముడుపండ్లు కలితో నూరి పెట్టవలెను.

—♦ అరకదము అనురోగము నకు ♦—

క. కల్లుప్పు నావపిండియు
వెల్లుల్లి పదేనుతిథులు విడువక బెట్టన్
చలన్ దినమున గొబ్బెడు

ట్టముచల్లతో బెట్టిన అరకద మనువ్యాధి మానును.

—♦ మలిమిడికి చికిత్స ♦—

క. మలిమిడికి చిత్రిమూలము
పెలుచ న్నాముదముఁ గలిపి పెట్టుదు రిట్లున్
నులివెచ్చ తిం కటుకముతోఁ
పొలుపుగ బూయుంగఁ బ్రాతపుండునుమానున్. 30

తాత్ప:—చిత్రిమూలము, ఆముదము కలిపి పెట్టవలెను. నులివెచ్చని శొంఠి పిప్పలి మిరియాలు నూరి ముద్దజేసి పుండుమీద రాయవలెను.

—♦ కుంటుకు చికిత్స ♦—

క. మిరియపుగింజలు తప్పక
యిరువదియును దుష్టపాకులేడు మెదిపియు
టిరసము ముక్కునఁ బిడువగ
కురునలిగొను పసర మెందు కుంటకమానున్. 31

తాత్ప—ఇరువదిమిరియాలు, ఏడుదుష్టపాకులు కలిపినూరిఆరసము ముక్కునబిండినచో మలిమిడి కుంటు నివారించును.

క. మలిమిడిని కుంటెనేనియు
చెలిమిడి దుష్టపులవేళ్ళు జెందియు నీరున్
కలిపి యుడికించి పెట్టినఁ
బొలుపుగ నీకుంటు దీరిపోవుం బసికిన్. 32

తాత్ప:—మలిమిడితో కుంటినట్లయితే చిరికూర, దుష్ట్రవేళ్ళు నీళ్ళలో ఉడికించికట్టవలెను.

—♦ అఱ్ఱపట్టుకు చికిత్స ♦—

క. ముక్కుకొన తోఁకతుదియును

నక్కజముగ నల్లిపట్టు నప్పుడెమూనృ. 33

తాత్ప:— ముక్కుకొనమొదలుకొని, తోకతుదివరకు తాటితో కొలచి ఆతాడును చెరిసగముచేసి కొల్చి ఆస్థలాన చుఱక వేయవలెను.

—♦ రొమ్ముపట్టుకు చికిత్స ♦—

ఆ. రొమ్ముపట్టు పసికి రుజ మాన్పఁదలతేని
కోరి తెలకపిండి గొట్టెడేసి
పాలుగలిపిపెట్టి పండ్రెండుదినములు
మేపుబెట్ట నెద్దు రూపువచ్చు. 34

తాత్ప:—రొమ్మపట్టున జబ్బుగలపశువునకు, తెలకపిండిని పాలలోగలిపి ప్రతిరోజు గొట్టెడేసి 12 దినము లీయవలెను.

—♦ బొడ్డెరికకు లక్షణము ♦—

క. తొట్రుపడు లేచి పలుమరు
నిట్రిలపడి చూచి కాళ్ళునీల్గుచు నుండున్
మెట్టదు మెయ్యదు బొడ్డెరు
పుట్టిన పసరము చికిత్స పొందెరుఁగంగా. 35

తాత్ప:—తొట్రుపడుచు పలుసార్లులేచి పడుచు కాళ్ళు ఈడ్గిలబడుచు నివ్వెరపడి చూచుచు నడక మేత మానినచో బొడ్డెరికవ్యాధిగా నెఱుగవలెను.

—♦ ఇందుకు చికిత్స ♦—

క. ఆరోగమెత్తినప్పుడు

నీరు, కరిదూపను, బీరాకుపసరు, నేయిని కలిపి పోయవలెను.

—♦ కడుపునొప్పికి చికిత్స ♦—

క. కడుపుకుట్టి నేలఁబడుచు లేచుచునున్న
పసరమునకు నెఱేఁగి మునల మొకటి
మూఁడునాల్గుసార్లు మున్నుగా జఠరము
వేయఁ గడుపుకుట్టు వేగమాను. 37

తాత్ప:—కడుపులోనొప్పివచ్చి పడి లేచి దొరలుచున్న పసరమునకు రోకలి దెచ్చి మూఁడునాల్గుసార్లు గట్టిగా పొట్టపైనుండి దొరలింపవలెను.

—♦ కడుపుబ్బునకు చికిత్స ♦—

ఆ. వెన్ను మేసి కడుపువింతగా నుబ్బిన
పసికి పాతదంటు మసిజలంబు
పెట్టి నదియు కండ్లిబెట్టియుండిన వేగ
నొక్కగడియలోన నుబ్బుమాను. 38

తాత్ప:—వరి, జొన్న మున్నగువాని తలవెన్నులు తిన్నందున కడుపుబ్బిన పసువునకు, పాతజొన్నదంటును మసిగా కాల్చి ఆమసిని నీళ్ళతో కలిపి యీయవలెను.

క. కడుభరముగాగ నుబ్బిన
పెడసంధులరెట్టఁ గలిపి పెట్టుట నీటన్
తొడిబడక మూఁడుగొట్టలు
కడువేగమె పెట్టినంత కదలక పారున్. 39

తాత్ప:—కడుపుబ్బినట్టయిన ...

క. ఇరువాయిగట్టి యూరువు
విరియక నిగ్రిహముఁ బొంద వేగమె పసికిఁ
గురువిందపసరు కలితో
వెరవునఁ బెట్టంగ, గడుపు వేగమెపారున్. 40

తాత్ప:—ఇరువాయిగట్టి ఊపిరియాడకున్న పశువునకు గురివిం దాకు పసరు కలితో గలిపి త్రాగింపవలెను.

—♦ చి కి త్స ప రి మా ణ ము ♦—

క. మిగులుగఁ బెట్టినపేగులు
తెగమారం గాలు పసికి తెలివిఁ గట్టం
సగమిడును చల్ల తంగెడు
చిగురును కలి నూరిపెటట చెచ్చెరమానున్. 41

తాత్ప:—పూర్వపద్యమందు వివరించినమందు అధికముగా నిచ్చినయెడల, పేగులుమాడునుగాన అరగొట్టముప్రిమాణమిచ్చి చల్లతంగేడుచిగుళ్లు కలిపి నూరి యివ్వవలెను.

—♦ ఇంకొకవిధము ♦—

ఆ. కట్టుకొకనీరు కాచిన నీరుతో
బెట్టరాజనంపుపిండిఁ గలిపి
పిడకబూడ్దె యొంఁడు కడుమెత్తఁగా తాల్చి
పాచినీళ్ళఁబెట్టు పసరమునకు. 42

తాత్ప:—వేడినీళ్ళతో కట్టివిడచినచీర నీళ్లు కలిపి రాజనపుపిండి, తాల్చినపిడకబూడిద పాచినీళ్ళతోఁ కలిపి యివ్వవలెను.

—♦ వాతమునకు చికిత్స ♦—

కష్టము పసరమునకుఁ బెట్ట కడువృద్ధియగుఁ. 43

తాత్ప:—మానెడు దుష్టుపాకురసము, సోలెడు పులి కడుగు కలిపియిచ్చిన పశువునకుఁగల వాతము హరించును.

సీ॥ ఒసర నాలుగుకాళ్ళనూనంబుగావాచి
కదలనేరక చిరకాలమైన
దానికి వావిలి తంగేడు దిరిశన
బాడిత వేపాకు పసరు లెలమి
మానెడాముదమును మరినేయి నూనెయు
నందులోపలఁ గలియంగఁబోసి
కడుమెల్ల నన్నియుగాచి పొంగారంగ
పేరిమతోఁ దవ్వెడు పెట్టవలయు
వాతమెట్టిదైన వారక పదునాల్లు
దినము లిడిన తొంటి మెనుముకంబె
లావుగలిగి బ్రిదుకు గోవు క్రీక్రియఁ జేసి
రేని వాయువులును మానుచుండు. 44

తాత్ప:—నాల్గుకాళ్లును, అధికముగా వాచి కదలజాలని పశువునకు వావిలి, తంగేడు, దిరిశన, బాడిత, వేప వీనిఆకురసములతో మానెడాముదము, నేయియు, నూనెయు, కలిపి తెల్లపొంగు వచ్చుదనుక కాగబెట్టి తవ్వెడు చొప్పున త్రాగించినయెడల పదునాలుగు రోజులకు వాతము హరించి వెనుకటికన్న బలియును. ఆవులకును ఇట్లే చేయవచ్చును.

—♦ జంబుక వాతలక్షణము ♦—

గంబు జనించెనేని బసికాళ్ళను బారఁగఁజూచు నొర్వకన్.

తాత్ప:—పశువునకు రోమములు పొడుగుగా బయలుదేరి ఎండలో మేయలేక నీడలఁజేరుచు కాళ్ళు పారదన్నుచున్నచో అది జంబుకవాతముగా నెఱుఁగవలెను.

—♦ పైదానికి చికిత్స ♦—

చ. బిసరుహమూలముంబసపు బెండలవేళ్ళును నొక్కరూపుగా
వసుమతి శర్కరంగలిపి వారక కుమ్మి(చు బందినేతిలో
మసలకవండి లేహ్యము క్రిమంబున గొఱ్ఱెలపాలతోడుతన్
బసరపు నక్కవాత మొకపక్షము బెట్టినమాను శర్వరీ

తాత్ప:— తామరదుంప, పసుపు, బెండలవేళ్ళు ఒకేప్రమాణముగా పంచదారతోఁ గలిపి కుమ్మి, పందినేతితో వండి ఆలేహ్యమును గొఱ్ఱెపాలతో పదిహేను దినములు పశువునకుఁ బెట్టినయెడల నక్కవాతముమానును.

—♦ తీ ట కు చి కి త్స ♦—

క. కలియును బూరుగ బంకయు
తిలకుసుమము వండిపెట్టఁ దీటలు మానున్
కలియును వెంపలి పసరును
వలనుగ గల్లుప్పు బెట్ట వాతము మానున్. 47

తాత్ప:—కలి, బూరుగుబంక, నువ్వుపూవు ఉడికించి పెట్టిన తీటలును; కలి వెంపలిపసరు, ఉప్పును కలిపిపెట్టిన వాతమును మానును.

ఆ. జొన్ననాము మేసి సొలసి యుంగిడిగొని,
తొట్రుపడ్డ పసికి దోరముగను

దుపశువునకు నల్లేరుచిగుళ్ళను దౌడలలో నుంచవలెను.

—♦ తలతీట కు చికిత్స ♦—

సీ. పశువుల తలగాడి పలుమారు గోరాడ
కొనలెక్క తలకాయ గోకుకొనిన
తలమాదయగు నొండె* తలలోన తీటగాఁ
జనురోగ మగు నని కనుగొనుండు
ఆవాలు చవిలెత్తు సమరంగ వెల్లుల్లి
శొంఠియుఁ బొడిచేసి సొంపుమీర
గొలిమిడి పసరునఁ గూర్చి కర్ణములందు
నస్యంబుఁజేసి యనంతరంబ
కొనచెవుల్ రెండుకొమ్ములు గూడగట్ట
వాయురోగము లెండును వేయునేల
జనులు సహదేవమతమును జదివి యెఱిగి
చేయుడీ మీరు సురభుల జీవరక్ష!

తాత్ప:—తలమీద పశువులు గోకుకొన్నచో అది తలమాదగాని, తలలోని తీటగాని యగు నన్నిగ్రహింపవలెను. వీనికి నాలుగుడబ్బుల ఎత్తు ఆవాలు, వెల్లుల్లి, శొంఠి ముద్దగానూరి గొలిమిడాకు పసరుతో కలిపి చెవులలోఁ బోసి కొనకొమ్ములకు చెవులకు గూడ కట్టవలెను. ఈసహదేవమతమెరిగి గోరక్షణ చేయువలెను.

—♦ అంగిటి ముండ్ల కు చికిత్స ♦—

క. మేపరదాకిన కుత్తుక
వావునకున్ గారముండ్లువడి నణచును నా
వావుకు కంఠము చూడిన

కంఠముపై చురకవేయవలెను.

—♦ ముక్కుబంతికి చికిత్స ♦—

క. ముకుబంతి తలకునెక్కిన
నొకకాలమునందుఁ బసర ముదుగగ దగ్గున్
ఒకపిల్లిగడ్డ యాసుర
భికి నస్యముఁజేయ దగ్గుబేర్కొని మానున్. 51

తాత్ప:—పశువునకు తలలో ముక్కుబంతియైనప్పుడు తరచుగా దగ్గును. అందుకు పిల్లిగడ్డ సగము చేసివేయవలెను.

—♦ వగర్పునకు చికిత్స ♦—

క. కలియును వెంపలిరసమును
గలుపుచు నస్యంబుసేయుగా దగ్గడగున్
గలియును మోదుగుపసరును
దిలపిష్టము బెట్ట వగర్పు దిరుగును పసికిన్. 52

తాత్ప:—కలి, వెంపలిపసరును కలిపి ముక్కుతోఁ పీల్చించినచో దగ్గు మానును. కలియు మోదుగపసరును తెలికపిండియు పెట్టిన వగర్పు తగ్గును.

—♦ గుండెవగర్పు, దగ్గుకు చికిత్స ♦—

క. ఇలవేముగడ్డరసమును
గలవగ నొకటొకటి నూరి కలితోఁ బెట్టన్
పొలుపుగ దగ్గు వగర్పును
వెలయంగా కుముటు మాను వేగమె పసికిన్. 53

— పు చ్చి న పుం డు కు చి కి త్స —

క. పుచ్చినపుంటికి పురుగులు
చచ్చేటందులకు నుల్లిసహితము ఘృతముఁ
వెచ్చంగఁ గాచిపోసిన
వెచ్చములే కేట్టిపుండు వేగ ను మానుఁ. 54

తాత్ప:—పుచ్చినపుండులోని పురుగులు చచ్చుటకై ఉల్లియు నేయియు కలిపి దంచి కాచి వేడిది పుండ్లమీద పోయవలెను.

— పుం డు తొ ల గు ట కు చి కి త్స —

క. పసికాలుబెణికి తొలగిన
నెసఁగగ నక్కాలుపట్టి యీడ్చినదానిన్,
వెసఁ ద్రికటుకముఁ మొత్తల
బసికిన్ బూయఁగను పుండు బాగుగ మానున్. 55

తాత్ప:—పశువుకాలు బెణికినయెడల ఆకాలుబట్టియీడ్చి దాని మొత్తనమీద త్రికటుకములు పూయవలెను.

— ఈ చ కా లి కి చి కి త్స —

క. కాలెండి యీచఁబోయిన
పాలును చేగొణితియాకు పసరునుఁ గూడన్
కాలికి బూసియుఁ దోమిన
దేలును నటుకాలు సాగదీయఁగ వచ్చున్. 56

తాత్ప:—కాలు ఎండిపోయి సన్నమైనచో చేగొణితాకుపసరు, పాలు కాలికి పూసి తోమవలెను.

క. దానికి నిరువదిదినములు
గానిది మరిచక్కగాదు, కావునఁ బయికిఁ

కాలు నయముకాదు; గావున పశువును బయట తిరుగనీయక కట్టి మేప
వలెను.

—♦ విరిగినకాలుకు చికిత్స ♦—

చ. పసరముకాలు దా విరిగి పన్నుగబోలునఁ బోవకుండినన్
మసగగ వావిలిన్ మరియు మానెడుపాలు గలంగరాకు న
ప్పసరున వెన్నయున్ మినుముబ్రామినఁ జూర్ణముచేసి వారముల్
వినువక కట్టిపెట్టు, మరి విర్గినకాలును పట్టుపాదునన్. 58

తాత్ప:—పశువుకాలు విఱిగినచో వావిలాకురసమును, మానెడుపాలు, గుంటగలగరాకుపసరు, వెన్న, మినుపపిండి కలిపి ఏడువారములు కట్టుగట్టవలెను. విరిగినకాలు సైతము తుకుకొనును.

—♦ పోటుబోనందుకు చికిత్స ♦—

ఆ. పోటుబోయి విరిగి పొరిగాలుకుంటిన
నెముకఁ జక్కఁదోిసి యేడునాళ్లు
ఎనుప నెయ్యిపాలు నెసగంగఁ బోసిన
నెముకకట్టి కాలి కేవువచ్చు. 59

తాత్ప:—పశువుపోటుబోయి కుంటెనచో ఎముకను సరిగాసవరించి ఏడుదినములు గేదెనేయి, పాలు పోయవలయును.

—♦ నరము తెగినందుకు చికిత్స ♦—

చ. నరములు తెర్వ్వ దుంపగల నల్లనినీలియుఁ దివ్పతీవయున్
గురుతరమైన యూతరువు గుంపెనమూలముచర్మచూర్ణమున్

గుంపెనచెట్టువేరుబెరడును ఇవి చూర్ణము గావించి వెన్నతూకలిపి పెట్ట వలెను. ఇరువదిదినములకు నరము లతుకుకొనును.

—♦ కాలికుంటునకు చికిత్స ♦—

ఆ. కుంటు తెవులు తగిలి గోపదేల్పసికిని
కొలఁది జిల్లెడునకొనలు విరిచి
ముక్కు గోళ్ళలోన నెక్కించియుండిన
కుంటు తెవులుబోయి కూర్మి నెసగు 61

తాత్ప: కుంటురోగము వచ్చి బాధపడు పశువునకు కొంచెముగా జిల్లేడుపూలకొనలు విఱచి ముక్కుపుటములలోన ఎక్కించవలెను.

—♦ గాలిదగులకుండుటకు ♦—

క. తైలంబు కోదగ్రివాన్నము
మాలిమితో నేడుమార్లు మంత్రించియు గో
జాలంబులకునుఁ బెట్టిన
నాలకుఁ గాళ్ళంట వందు రార్యజనంబుల్. 62

తాత్ప:—భూతము సోకిన పశువులకు నూనె, ఆరెలన్నము కలిపి ఏడుసార్లు క్రిందిమంత్రిమును జపించుచు మంత్రించి పెట్టవలెను.

—♦ మంత్రిము ♦—

శ్లో. ఘంటాకర్ణమహాఘోర ♦ సర్వవ్యాధిభయంకర
ఖురరోగవినాశాయ ♦ రక్షరక్షమహాబల. 63

—♦ మెత్తగాళ్ళకు చికిత్స ♦—

క. కరకపాడి కొత్తిసున్నము
మరి పులుకండములతోడ మర్దించియుగో

మెత్తగానూరి ఆవు అరకాలిలోపెట్టి కాచిన మెత్తగాళ్ళు మానును.

—◆ కురుమకు లక్షణము ◆—

క. నాలుగు కాళ్లును నిలువక
నేలను దొట్రిగలి మేపునీళ్ళును దొలఁగఁ
సోలున్ జులుకఁగ లేవదు
గోలును కడుపుబ్బరించు కురమ గుణంబుల్. 64

తాత్ప:—నాలుగుకాళ్లు నేలపై నిలువఁబడక తోట్రుపాటుపడుచునీరు మేత వదలి సోలి తేలికగా లేవక ముడ్డిపూసయు కడుపును ఉబ్బరించినయెడల కురుమరోగ మని తెలిసికొనవలెను.

—◆ చికిత్స ◆—

ఆ. కురముఁగొన్నపసికి నరయ దుష్టువుతీగె
గాడిదెముకఁగూర్చి కట్టి యెడమ
తలను గదియ పిడక వెలిమిడి తగఁబూయ
నాలకురుమ తెగులు నణఁగిపోవు. 66

తాత్ప:—దుష్టువుతీగ, గాడిదఎముక, కలియగట్టి ఎడమ ప్రక్కన పిడకబూడెద రాచినచో కురమరోగము శాంతించును.

—◆ ఇంకొక చికిత్స ◆—

క. అది దొరకకుండెనేనియు
నదనున కొక చెప్పుతట్ట యావడతీగఁ
పదిలముగ గుచ్చికట్టియు
సదమలముగఁ బిడకబూడె చల్లిన మానున్. 67

ఆ. చండికాలిమెద్దు సరిముందు కుంటిన
పెద్దగాలిగోరు పీడువడగ
నెత్తురుబ్బగొట్టి నీరుతోఁ దోమిన
చండికాలికుంటు చక్కనగును 68

తాత్ప:—ఎద్దునకు చండికాలుపుట్టి, ముందరికాలు కుంటుగా నుండి, పెద్దగోరు ఊడిపోయినచో రక్తమువచ్చునట్లు నలగకొట్టి నీళ్ళతో తోమవలెను.

—♦ మణుపుకాలికి చికిత్స ♦—

క. పసరంబు కాలిమణుపుకు
నిరుగడ నేనంగుళములు నిక్కవచుట్టుక్
అరయగ చూడినఁగాదే
సురుచిరముగ నక్కదుగ్ధసూతము గట్టుక్. 69

తాత్ప:—పశువుకాలు మెత్తబడి మణిగినప్పుడు కాల్చవలెను.

—♦ సాధారణ రోగములు ♦—

గీ. దూల నేరెడు గలిజేరు మూలము వస
కొమ్ము మిరియములను గూడి నెమ్మితోడ
మెత్తగానూరి కన్నులమీదఁ బెట్ట
గాను పసుల తెవుళ్లును మానువేగ. 70

తాత్ప:—దూలగొండి, నేరేడు, గలిజేరువేళ్ళు, వసకొమ్ము, మిరియములు మెత్తగానూరి కళ్ళమీద కట్టవలెను.

—♦ శలతెవులుకు చికిత్స ♦—

క. శలతెవులు ...

నలయుగ పొగబెట్ట రోగమంతిటమానున్. 71

తాత్ప:—శలరోగముగల్గి చిక్కిపోయిన పశువునకు పైన చెప్పిన మందు నూరి కండ్లకు కలికమువేసి రేలాకు పొగచేయువలెను.

—♦ ఇంకొక చికిత్స ♦—

క. శల తెవులు దాకు పసికిని
కలియంగా నొడలినిండ గన్నులనిండన్
సిలివిడియాకును పసికిని
గలయఁగ పొగఁబెట్ట మానుఁగదుశీఘ్రముగన్.

తాత్ప:—శలరోగము వచ్చిన పశువునకు ఒంటినిండా కండ్లనిండా రేలాకుపొగ వేయువలెను.

—♦ ఈదువులికి చికిత్స ♦—

ఆ. ఈదువులియుఁ దాని యిరుగాళ్లు వీపును
రాకయుక్క పసికి రావిచెక్క
మరియు బచ్చిపాలు మఱువక నాల్నాళ్ళు
గొట్టెడేసి పెట్ట గోవు లేచు. 73

తాత్ప:—ఈదువులి పుట్టినగొడ్డు కాళ్ళు, వీపు సాగని యెడల రావిచెక్క పచ్చిపాలు నాలుగుదినములు రోజున కొకగొట్టముగా యీయవలెను.

—♦ కల్లవాపుకు చికిత్స ♦—

ఆ. కల్లవాపు పసికి గడువాచెనేనియు
చుట్టు వాతఁబెట్టి మట్టుగాను
కాలగంప పాలు కలియుంగ బోసియు
బాయ వాపు మానిపోవుఁ బసికి. 74

పై నిఁబూయ వావు పసికి మాను
వేగఁ జేయవలయు బాగుగా నప్పుడు
ఱుమురుఁ గల్లవావు గోవులకును. 75

తాత్ప:—కల్లవావుకు పుట్టమన్నుతో వావిలిపసరుకలిపి ఒడలికి పూయవలెను.

—◆ తిక్కరోగములకు ◆—

ఆ. తిక్కతెవులుగాక తిరముగా శృంగముల్
కొనలయందు మడుగుకోక చుట్టి
నూనెదడిసి కనులు గానకుండఁగఁ గట్టి
దివియలెత్త గడియఁ దీరుతిక్క. 76

తాత్ప:—తిక్కరోగమునకు పశువుకొమ్ముల చివర నూనెగుడ్డ చుట్టి కండ్లు గనబడకుండ గంతలుగట్టి దీపములు వెలిగించవలెను.

—◆ కామెలకు చికిత్స ◆—

ఉ. కన్నులు వాచి తోయములు గారినయంత మరీచి పిప్పలిన్
నున్నగ నూరిపెట్టు డొక న్యూనతపుట్టదు, కామెలైనయా
కన్నుల గుంటకల్లసము కాటుకబట్టియు తద్రసంబుతో
గన్నులఁబెట్టగా సిలకకామెలు మాను దినాష్టకంబునన్. 77

తాత్ప:—కండ్లువాచి నీరుగారుచు కామెలవ్యాధి వచ్చెనేని మిరియాలు పిప్పళ్లునూరి కలికము వేయవలెను.

—◆ కండ్లు నీరుగమ్ముటకు ◆—

క. పులుగుడుమూలము గోపియు
జలములతో గూడ రాచి చక్షుల నిడినన్

గొడ్డుకళ్లకు నీరుగమ్ముట మానును.

—♦ ఇంకొకవిధము ♦—

ఆ. నీడఁగట్టి మేపు నీళ్ళును బెట్టుచు
పదిదినాలు సురభి వదల కరసి
రేపుమాపు కంటిలోపల చారమీను
రెట్టయిడిన చెడినదృష్టి వచ్చు. 79

తాత్ప:—దృష్టి చెడినయెడల నీడలో గట్టివేసి మేత, నీళ్లు పెట్టుచు పదిరోజులు సారచేపమలను కంటిలో పెట్టవలెను.

—♦ మ రి యొ క చి కి త్స ♦—

ఆ. అందుబోకయున్న దుందిలదళముల
వనరుతో మరీచి దళకచూర్ణ
మలవరించి పువ్వుగల యావుకంటిలోఁ
బోయ నారునెలల పువ్వు మాను. 80

తాత్ప:—వెనుక చెప్పిన మందుతో మాననియెడల దుందిలపాకు వనరుతో పదిమిరియాలు అరగదీసి కంటిలోఁబెట్టిన పూవువేసిన కళ్ళును నయమగును.

—♦ వే రొ క చి కి త్స ♦—

క. ఆరెదొండాకు మిరియము
క్షీరంబును పోసి నూరి క్రియతోఁ బసికిఁ
నేరుపుతోఁ గన్నుల నిడఁ
గోరిక పదిదినములకును గుదురును పసికిన్. 81

క. విచ్చలవిడిఁ బసరంబున
కిచ్చురురా మేపుబెట్టి యిరుమూరు ఘృతం
బచ్చుగఁబెట్టిన నయముగ
వచ్చుం బదిదినములకు నవారిత దృష్టిన్. 82

తాత్ప:—పశువును విచ్చలవిడిగా మేపి రోజుకు రెండుసార్లు నేతిని కళ్ళలో వేసినచో దృష్టి తిన్ననగును.

—♦ అ వి రి కి చి కి త్స ♦—

అ. పేరియున్న నెయ్యి పెంచిక పొడియును
అవిరె పెరిగెనేని యురఁటిపసరు
మూపు కంటిలోన మఱువక బెట్టిన
నేనుతిథులకెల్ల మానుఁ బసికి. 83

తాత్ప:—పశువునకు అవిరెపెరిగినట్లయిన పేరిననేయి, కుండపెంకు పొడుము, అంటిదుంపరసము రాత్రివేళలందు తప్పక పెట్టుచున్నయెడల అయిదురోజులలో కంటిలోబాధ నివారణమగును.

—♦ పు వ్వు ల కు వై ద్య ము ♦—

క. దిరిశెన పువ్వులరసమును
మిరియంబునుఁ గలయనూరి మెదిపినపట్ల
ఇరువుగ నాలుగుపూటలు
విరసపుచెవిఁ బిడువపువ్వు వేగమె మానున్. 84

తాత్ప:—కన్నులలో పువ్వులువేసినయెడల దిరిశెనపూవుల రసముమిరియము కలిపి నూరి, నాల్గుపూటలు కుడికన్నైన ఎడమచెవిలోను, ఎడమకన్నైన కుడిచెవిలోను పోయువలెను.

—♦ ఇం కొ క వి ధ ము ♦—

వెసఁబెట్టిన పువ్వులెల్ల వేగమె మానున్. 85

తాత్ప:—దొండాకురసమును మిరియాలును నూరి కన్నులలో పెట్టవలెను.

—♦ నిలువుకండ్లకు ♦—

క. నిలువులు బడినను తొమ్మిది
నెలలైనను వచ్చుజుమ్మ నెరయగ ముత్సం
ధులమీద రెండువాతలు
తెలియంగాఁ బెట్టిరేని దృష్టులు వచ్చున్. 86

తాత్ప:—నిలువుకండ్లు బడినచో తొమ్మిదినెలలు దాటినను ముత్సంధులమీదను రెండువాతలు పెట్టవలెను.

—♦ గువ్వరోగమునకు ♦—

క. గువ్వతెగులైన పసికిని
విప్పను వాలంబుగుత్తి వెండురిక లూడన్
మువ్వముచెడుఁ గడుబెగడును
కొర్రివ్విడి వెడగుండలగుచు గుందుచు దిరుగున్. 87

తాత్ప:—తోకవెండురిక లూడిపోవునట్లు వినరుకొనుచు పశువు తిరుగుచుండెనేని అది గువ్వతెగులుగా తెలియువలెను.

సీ. ఈగువ్వరోగంబు వేఁగమెమూన్పంగఁ
గలమందమట్టలు కడువదెచ్చి
కల్లుప్పు నావాలు నల్లంబునమముఁగ
గూడంగ నన్నియు గుమ్ము పెటి

తోఁకగురుసు మరి దునిమి పైచి
వేఁడినేతిలోన వెలయంగఁ గొనదోకఁ
బెట్టి విడిచెనేని గొట్టెడేసి
మందుబెట్టెనేని మానును సహదేవు
మతము తోఁకగురుసుమందు లివియ. 88

తాత్ప:—కలబందమట్టలు, రాతిపుప్పు, ఆవాలు, అల్లము సమభాగాలు కలిపి పుల్లకలిలో వేసి మూఁడునాళ్ళుమురిగించి తోఁకగురుసు రోగముపుట్టిన పశువునకు తోఁకను రోగమున్నభాగము ఖండించి నేతిలో ముంచి పైమందునుపూటకు గొట్టప్రమాణ మిచ్చినచో తోఁకగురుసు అను రోగము నివారించును.

—♦ చూ లు ని లు వ బ డు ట కు ♦—

ఆ. అడవితుమ్మగింజ కడుమెత్తగానూరి
వెన్నతోడ నెనుపకన్నులకునుఁ
బన్నుగాను బెట్ట పదియారుదినములు
చూలుపడ్డలకును చూలు నిలుచు. 89

తాత్ప:—అడవితుమ్మగింజలు వెన్నతోనూరి పదునారు రోజులు కలికముపేసిన యెడల పశువులకు చూలునిలువఁబడును.

క. ఆకు కరివేముబెట్టిన
నాఁడెలు లావుగల్గు నాబెయ్యలకున్
చేకొని యీక్రియఁ జేసినఁ
బ్రాకటముగ చూలు పాలపండ్లనె నిలుచున్. 90

క. కొరనెల నీనిన పశువుకు
దురిమిడియును, వెదురుటాకు ద్రోపఁగఁజేయున్
దరి నీనలేని దానికిఁ
గురులున్ వెదురాకు మేప గొబ్బున నీనున్. 91

తా॥ నెలతక్కువగా యీనిన పశువునకు దురిమిడాకు, వెదురాకు పెట్టిన బాగుపడును. ప్రసవింపక బాధపడు పశువునకు తలవెండ్రుకలును, వెదురాకును మేపిన శీఘ్ర ప్రసవమగును.

క. ఆలేగ నొక్కమాసము
గాలినిఁ దడవుండ నీక కప్పుచు దాఁగిన్
పాలుదుగు పెక్కుగుడువక
చాలినక్రియ వెన్నఁబెట్ట చావక బ్రదుకున్. 92

తా॥ పైవిధముగా పుట్టిన నెలతక్కువలేగను ఒక నెల పర్యంతము గాలితగులనీయక చాటుననుంచి విశేషముగా పాలు గుడువనీయక తగినంత వెన్న బెట్టినచో చావక బ్రదుకును.

◆— పా లు చే పు ట కు మం దు.

ఆ. కట్టనీక పొంచి కదుమ్రకేపునొల్లక
మసల పితుకనీని పసికినయిన
పుల్లతీఁగ బొదలబూసి నాదించిన
పితుకనిచ్చు నెట్టి మొదవులైన. 93

తా॥ కట్టనియ్యక పొడుచుచు దూడను జేరనీయక పిదుకనీయని పశువులకు పొదుగున పుల్లఁతీగఁబూసి పొదుగుపైఁ గొట్టిన ఎట్టి పశువులైనను పిదుకనిచ్చును.

దూడకొలఁ కరచి పాలు పితుకనిచ్చును.

—♦ ఆవు చేపుటకు చికిత్స ♦—

క. అడ్డసరపాకు మలిమిడి
గడ్డయుఁ గల్లువ్వ జీలకర్ర సుగంధిన్
పడ్డకుఁ బోయఁగ నేపున
అడ్డెడు పులిచల్లతోడ నదె దిని చేవున్. 98.

తా॥ అడ్డసరపాకు, మలిమిడిగడ్డ, సైంధవలవణము, సుగంధినూనె అడ్డెడుచల్లతో బెట్టినయెడల ఆవు బాగుగా చేపును.

—♦ చూలునిలువనిచో చికిత్స ♦—

ఆ. ఫలముగానిగొడ్డు ఫలమీయు బావర
పండురసము పచ్చిపాలతోడఁ
బెట్టినపుడు కలయఁబెట్టి మేకలనెయ్యి
బెట్ట నిల్చు చూలు నెట్టెపసికి. 99

తాత్ప:—చూలు నిలువని పశువులకు పావరపండు రసము, పచ్చిపాలు మేకనేతితోఁ గలిపి యిచ్చినచో చూలునిలుచును.

—♦ దూడను మఱగనిదానికి ♦—

ఆ. ఈని పెయ్య నర్మిలింపఁగ లేగనుఁ
గుడువనీక దూడ పొడిచెన్ని
గోవులకును కొండగోగు రసంబును
నోడలఁ బూయ క్రేపుఁ గుడువనిచ్చు. 100

తాత్ప:ఈని దూడపై ప్రీతిలేక పాలీయక పొడుచునట్టి పశువు శరీరమునకు కొండగోగులరసము రాచినయెడల తప్పక పాలిచ్చును.

వెలయుచుఁబసరంబు చేవు; వేగమె తరిలోఁ. 101

తాత్ప:—చేగొణిపాకు, తెల్లఆవాలు, జీలకర్రి రాతిఉప్పు పులిచల్లతో కలిపి పశువునకు బెట్టినచో అద్భుతముగా పాలుపడును.

క. ఆయాకును స్వీయంబగు
తోయంబునుఁ బచ్చిపసవుతో మిరియంబున్
చేయుచు ముక్కున నస్యము
జేయఁగ పసరంబు జేవు శీఘ్రమె తరిలోఁ. 102

తా॥ చేగొణి దాకురసము మిరియాలు, పచ్చిపసువు ఆవుపంచితముతో కలిపి నస్యముచేసి పీల్పించినయెడల త్వరగా చేపును.

ఆ. కన్నెకొమరితీవెగడ్డతో నల విరి
గాకు నూరి ముద్దగారవమున
* నువ్వుపిండిని దనువున బుయ్యంగను
గుడువనియని పసికి † గుణము వచ్చు. 103

తా॥ కన్నెకొమరితీగె దుంపతో విరిగాకుముద్దగా నూరినువ్వులపిండితో గలిపి ఒంటికి పూసినట్లయిన పశువు దూడను గుడువనిచ్చును.

—♦ ఇంకొక చికిత్స ♦—

క. గడియయు పొద్దుండఁగ నా
పిడియంబుచ్చుచును వేగ పేర్మిమనువు డ
ప్పిడియఁ గలరసము కేవున
కొడల బులిమి నాకనియ్య నొగిగొన జేవు. 104

తాత్ప:—జాము పొద్దుండఁగా పశువు కరిలో చేయిపెట్టి ఆచే
తిని

క: తొలిచూలుపడ్డ కుదువక
జలికేవడి దూడ కరచి చేపక యున్నన్ †
ఉలిమిడి యుసిరిక మినుములఁ
కలితోడను నూరిపోయఁ గ్రిక్కునచేపున్. 105

తాత్ప:—తొలిచూలుపడ్డ దూడను చూచి అరచిచేపని యెడల ఉలిమిరి, ఉసిరిక, మినుములు కడుగుతో నూరిపోయవలెను. బాగుగాచేపును.

—♦ మ రి యొ క చి కి త్స ♦—

క. పులికందం బావాలును
తలతాళపుగడ్డ గోఘృతమును దురద గొం
డుల విత్తనముల చూర్ణము,
గలుపుచు కుంచెడునుఁ బెట్టగా బసి చేపున్. 106

తాత్ప:—కలకండ, ఆవాలు, నేలతాడిదుంప, ఆవునేయి దురదగొండిగింజలు వీనిచూర్ణమును కలిపి కుంచెడుపెట్టిన బాగాచేపును.

—♦ ఇం కొ క చి కి త్స ♦—

క. మందునుఁ బెట్టెడు నప్పుడు
పొందొడఁ బడయొడలుచేతఁ బుణుకుచు ననయం
బుం దగఁబెట్టిన గై కొని
నందడిదోఁచినను కూర్మి జేపవు పశువుల్. 107

తాత్ప॥మందు పశువున కిచ్చునప్పుడు నెమ్మదిగా మచ్చికచేసికొని దేహమును పుణుకుచు మంచితనముగ సందడి లేకుండ పెట్టినచోచేపును.

---

† ఇందుయతిదోషము కనబడుచున్నది. "జని కేవలిదూడ కరిచేపక యున్న కె"

క. మును పితికి పితికి కలుచయు
గునిపినచో నయముఁజేసికొనవలె పసికిన్
అనువుగ దృష్టియుఁదీసిన
ఘనతరముగ పాలు చాలగలుగఁగ నిచ్చున్. 108

తాత్ప:—పాలుకొన్నాళ్ళిచ్చి ఎగవేసినయెడల దృష్టి తీసినచో తిరిగి చాలా పాలిచ్చును.

—♦ ఇంకొకవిధము ♦—

ఉ. నిప్పులమీఁద జొన్నలును నింబదళంబులు ప్రత్తిగింజలున్
ఉప్పును వైచెనేని మొదవొప్పను పాడియునిచ్చు నిత్యమున్
తప్పకజూచిమోహమున దానిఁగనుంచెనువానికన్నులన్
నిప్పులువేగుచున్నగతి నేగుచుఁబోవును; వేగునంతకున్.

తాత్ప:—నిప్పులపై జొన్నలు, వేపయిగుళ్లు, ప్రత్తిగింజలు, ఉప్పు దిగదుడిచిపోసిన యెడల పశువును దృష్టి కండ్లతో చూచినవాని కండ్లలో నిప్పులు పోసినట్లే ఈవస్తువులుకాలి దృష్టిదోషమణగును.

—♦ ఈనుటకిబ్బందిపడుపశువులకు ♦—

అ. ఈనలేక తినుకుదానికి గురివెంద
వేరు కలియుబోసి నూరి కడుపు
కరినిఁ బూయ దడవుగాకుండ వేగమే
యీవుడు క్రేపు విడుచు ననువుమీఱ. 110

తాత్ప:—గురివెందవేరు కలితోనూరి కడుపుమీదను కరికినిపూసి
నయెడల సులభముగా ఈనలేక

మానుగనొక్క రూపునను మత్తతమెక్కినయెద్దు తానగున్.

తాత్ప:— దూడపుట్టినవారముపేరే దూడకు బెట్టినట్లయిన మెడ పయి నెంతబరువైనను మోయును. భుజమున కాడివేయ ఎంతమాత్రము లక్ష్యపెట్టదు. చలింపక చెమ్మటలేక మదించిన ఎద్దువలే లాగును.

—♦ గ జ్జి తీ ట కు చి కి త్స —♦

ఆ. తమ్మి గడ్డతోడ, నుమ్మెత్తవిత్తులు
దుష్టుపాకురసముతోడఁ గూడ
పశుల యొడలబూసి, పాయకకడిగిన
దినదినానఁ గజ్జి తీరిపోవు. 112

తాత్ప:— తామరదుంప, ఉమ్మెత్తగింజలుదుష్టుపాకు పసరుతో కలిపిపశువుల యొడలఁబూసినయెడల గజ్జినివారించును.

—♦ దు ర ద కు మం దు ♦—

క. పెయ్యలగజ్జికి వేగమె
పొయ్యేడు కామంచిపసరు పోలుపుగ దానిఁ
పుయ్య నొకదినములోపల
వెయ్యయు మరియేల తీటవేగమె మానున్. 113

తాత్ప:— దూడలకు గజ్జిపట్టినచో కామంచిపసరు దానిదేహమున పూసినట్లయిన మానును.

—♦ మ రి యొ క వి ధ ము ♦—

ఆ. చలిమిడాకునూరి కలిమీద తెప్పలు
నుదధిలవణసహిత మొడల బూసి
మూడుతిథులుఁగడుగ మునుకొని లేగల
తీటవుండుమాని తెలివినొందు.

ఆ. ఈని మావివేయలేని పశువు కెల్ల
నసుపకకట్టు పుచ్చయాకురసము
పేలపిండితోడఁ బెట్టుడు; కాదేని
మరుగు చుట్టు పుట్ట మదుపవలయు. 115

తాత్ప:—ఈని మావినివేయలేని పశువులకు అనపగింజలకట్టు పుచ్చ ఆకులరసము పేలపిండి కలిపిండి కలిపి యిచ్చి మలుగుచుట్టును పుట్టమన్ను పూయవలెను.

—♦ బలహీనపశువునకు చికిత్స ♦—

ఉ. వక్కలుబట్టి కావునకుబాసియు వెండ్రుకపేడఁ బెట్టినన్
చెక్కలవేము కారుమునగచిత్రము జిల్లెడుగూడ నేలవే
ముక్కసమంబు చల్లయును నొప్పగగొట్టెడుచేసి మెత్తగా
ద్రొక్కుడ నేడువారములుదొడ్డపడున్ పసిమేవుపెంపునన్.

తాత్ప:—పక్కలు నొప్పులెత్తి మందలోనికి చేరక పేడలోన వెండ్రుకలువిడచు పశువునకు వేప, కారుమునగ, చిత్రమూలము, జిల్లేడు, నేలవేము వీనిచెక్కలుసమాంశములుగ చల్లతో మర్దనచేసి ప్రతిదినము ఒక్కొకగొట్టముగా ఏడుదినములు పోయవలెను.

క. దున్నక బెరికెకు డస్సియు
నున్న సురభి నల్లబడిన నొగి తిలపిష్టం
బన్నమునఁ గలిపి పెట్టినఁ
బన్నుగ బదిమేను తిథుల బడలికదీరున్. 117

తాత్ప:—

క. మెడచుట్టు నలుతెవుండై
పడగను పసరంబుగూడ బహుచోట్లం దగుఁ
తడిబూడ్దె మెదిపి వూయఁగఁ
గడువేగమె తేరి వుండు గంట్లును మానున్. 118

తాత్ప:—మెడచుట్టును వుండుపడి బాధనందు పశువునకు తడిబూడిద మెదిపి పూసినచో వుండ్లు మానును.

—♦ పోట్ల గొడ్డుకు ♦—

క. తోలం బడిబూడుచు పసరము
కాలస్యము లేక దాసియుత్తుల రెంటఁ
తైలముఁ బెట్టిన నేడుది
నాలకు శాంతతకు వచ్చు నాంబోతైనన్. 119

తాత్ప:—వెంటబడి పొడుచు స్వభావముగల ఆబోతుకన్నులలో నూనెవేసినట్లయిన ఒకవారము దినములకు శాంత స్థితికి వచ్చును.

—♦ వుప్పి వంటికి ♦—

సీ. బారిజపాకును నీరధిలవణంబు
మిరియంబుపొడి ధార మెదపిపెట్టు
కాదేని గాడిదగడపాకు మిరియంబుం
గూడి కల్లుప్పునుం గూడం బెట్టు
సమకూడదామెనా జను క్రొత్తసున్నంబు
నాముదమును గలి యుపుడు బెట్టు

చెట్టుదీసిన వేగంబె నట్టు లేక
పాత కొత్తపుడైనను ఖ్యాతితోడ
పుప్పివుండును మానును పురుగుచచ్చు. 120

తాత్ప:—బాడిదాకు, ఉప్పు, మిరియాలపొడి, గుమ్మపాలు వేసిన పుప్పివన్ను నయమగును. పై వస్తువులు దొరకనిచో మిరియము, సైంధవ లవణము కలిపి పెట్టవచ్చును. ఇదిసమకూడనిచో క్రొత్తసున్నము, ఆముదము లేక కరిధూపము, ఆనపాకు, రాతిసున్నము, పొట్లాకునూగు, పొగాకు పెట్టవలెను. చెట్టు తిరుగవేయవలెను. పురుగులు చచ్చి పుప్పిమానును.

—♦ పా దు గు పు చ్చు ట కు ♦—

ఆ. పానఁగ నావుపాదుగు పుచ్చిన త్వరితము
సూర్యరశ్మిపాలు చూపిచల్లు
ఉత్తరేణియాకు మెత్తఁగా వెల్లుల్లి
నూరి జలధియుప్పు మేరమీర
మిరియములునుఁ గూర్చి మెదిపిపెట్టిన పుప్పి
వుండులోనఁ జచ్చు; వుండుమాను. 121

తాత్ప:—పాదుగుపుచ్చిన ఆవుకు ఆయావుపాలే పిదికి అవి సూర్య రశ్మికి చూపి చల్లివేయ వలెను. ఉత్తరేణిఆకు, వెల్లుల్లి, ఉప్పు, మిరియాలు నూరి పెట్టిన పురుగులుచచ్చి వుండు నయమౌను.

క. కాకులుపాదుపక యుండఁగ
మూకొని యుండంగ నీగ ముసరక యుండన్
నాకక యుండగ వేగమె
చేకొని యరయంగ వుండు శీఘ్రమె మానున్. 122

చ. తనువగరయ్యె నేని బసి తాపమునంబడు నెండదాకినన్
బంకినిఁబూననోవ దతిభారముఁ దాల్పదు ప్రక్కలెత్తు లే
చనిశమునూదితోఁటుప్రిపడు; నంకిలియూర్పులుచక్కగామియున్
అనువుగనుండ నీపసుల కాదిగుణంబులు లావులేమియున్.

తాత్ప:—ఒగర్పున్నపశువు తాపముండును. ఎండనుసహించిపని చేయ లేదు. బరువుమోయలేదు. లేచితోఁటుప్రిపడును. శ్వాసము బరువుగా నుండును.

—♦ ఇం దు కు చి కి త్స ♦—

క. బసయునుఁ బిప్పలి శొంఠియుఁ
వసవును సన్యంబుసేయ పదిమిరియములున్
బొనగ నవి నూరి బశువుకు
విసువక బెట్టగ వగర్పు వేగమె మానున్. 124

తాత్ప:—వస, పిప్పళ్ళు, శొంఠి, పసవు, పదిమిరియములు చూర్ణముచేసి పశువునకు బెట్టిన వగర్పు అణఁగును.

క. విను మడ్డరసము మానెడు
నెనిమిదిగండెములశొంఠి యేర్పడ మరిచం
బును పసపుఁ గూర్చి నాలుగు
దినములు బెట్టంగ మాను దెప్పునఁ బసికిన్

తాత్ప:—మానెడు అడ్డసరవురసమును, ఎనిమిదిగండెములశొంఠి

క. వృశ్చికముపోటుతగిలినఁ
బశ్చాత్తాపమున; బొరల పదిమిరియమ్ముల్
గచ్చపొడి కన్నులం దిడి ‡
నిశ్చయముగ నవియఁబెట్ట నెరి విషహరమౌ. 126

తాత్ప:—తేలు పశువును కుట్టి నట్లయిన పదిమిరియాలు, గచ్చవిత్తులపొడుము నూరి కలికమువేసి అదే లోపలికి సహితమీయవలయును.

—♦ ఇం కొ క వి ధ ము ♦—

క. వసయునుఁ బిప్పలి శొంఠియుఁ
బసవును సస్యంబుసేయు పదిమిరియమ్ముల్
పసరముకు తేలుగుట్టిన
విస మణఁగును తక్షణంబు వేయు నికేలా? 127

తాత్ప:—తేలుకుట్టిన పశువునకు వస, పిప్పలి, శొంఠి పసవు పదిమిరియములు పొడుముచేసి పీల్పించవలెను.

—♦ పా ము కా టు ల క్ష ణము ♦—

క. ఏపాము గఱచెనేనియు
నాపసరము విడచు నూర్పు లారోమంబుల్
ఏపును మరి గాండిల్రించును
మేపును నీళ్ళను దొఱంగి మేదిని నొరగుఁ. 128

తాత్ప:—ఏపాముకఱచినను పశువు ఊర్పులు వదలును. రోమములు నిక్కబొడుచును. మూల్గుచుండును. మేత, నీరుముట్టక నేలపై బ

ఆ. నిగడనాగరసము నీరును బెట్టినఁ
నెల్లపాము విషము లెల్ల మాను
భూతభయము విడిచిపోవును బసికిని
కాటు కమరఁ బెట్ట కన్నులకును. 129

తాత్ప|—నాగముషిణిరసము నీరును యిచ్చినచో అన్నిపాముల తాలూకు అన్నిరకముల విషములును హరించును, అది కాటుక పెట్టినచో భూతభయము పారిపోవును.

—◆ వే రొ క వి ధ ము ◆—

క. వడికీటకంబు మూర్కొనఁ
గడువుబ్బును రేలవేరు గంధము కలితో
నడరఁగ నూరుచు నడ్డెదు
కడువున కిడినంత విషము గ్రక్కున మానున్. 130

తాత్ప:—పురుగూడిన పశువునకు కడు వుబ్బరించును. ఇందుకు రేలవేరు గంధముతీసి కలితోనూరి అడ్డెదు కడువున కిచ్చినచో విషము నివారించును.

చ. ఒడల భుజంగదంతముల నొవ్వఁగ నాటిన దానిమాన్పగా
వడి గనుమూఁగ మూత్రమును వారిధినౌ లవణంబు తెలజి

తాత్ప:—పాముపండ్లు [illegible]
గుటకు ఉదయమున లేవగానే పట్టినమాత్రము ఉప్పు తెల్లజిల్లేడుచిగురు వీనిని ఆవుపాలలో కలిపి మర్దించి కలికము వేసిన విషమణఁగును.

—♦ పే రె ఱుఁ గ ని రో గ ము ల కు ♦—

క. నీరుల్లి కోడిరెట్టయు
వారిధిలవణంబుఁ గూడ వసయును జతగా
నారయఁ దిల తైలములో
పేరెఱుఁగనిరోగములకుఁ బెట్టుడు పసికిన్. 132

తాత్ప:—పశువులకు పేరు తెలియని వ్యాధులు వచ్చినయెడల నీరుల్లి, కోడిరెట్ట, ఉప్పు, వస నువ్వులనూనెలో యీయవలయును.

—♦ తై ల ము త ల కె క్కి న దా ని కి ♦—

* క. తైలము తలకెక్కిన ముకు
గోళముఁ గనకంపుతీగఁ గుట్టుచు ముఖముం
గాలంగట్టుచుఁ గొట్టుడు
తాడిల్లగ నున్నయట్టి తైలము విరచున్. 133

---

‡క. తైలము తలకెక్కిన ముకు
గోళ్ళను కనకంపుతీగె కుట్టుచు ముఖముం
కాలంగట్టుచు కొమ్ములు దా

ట్టి ముఖమును కాలికి అంటగట్టికొట్టినట్లయిన తలకెక్కిననూనె విరిగిపోవును.

—♦ చెవిలో నిపుంటికి ♦—

క. చెవిలోన పుండుపుట్టిన
గవసున్నము * నిమ్మపులును గ్రిక్కున, నిడి యా
చెవికిం గొమ్మకుఁ కట్టిన
వివరముగా నాపుపుండువేగమె మానున్. 134

తాత్ప:—మిక్కిలి సులభము.

—♦ సకలరోగములకు ♦—

క. ఇల సకలరోగములకునుఁ
దొలితొలికుంకుడును గొబ్బితోలును భూవే
ములపాడి కలితోనూరియు
కలికము గొట్టెడునుఁ బెట్టగాఁ హరియించున్. 135

తాత్ప:—క్రొత్తకుంకుడుకాయలు గొబ్బితోలు నేలవేము పీటిని కలితోనూరిఅకలక మొకగొట్టము వేసినయెడల సకలరోగములును నివారించును.

క. కాన నొక కొంతశేమనము

మానుగలావై సమస్తమనుజులఁ బోఁచుఁ. 136

తాత్ప:—ముక్కిలి సులభము.

—♦ ఒడలు కాలినపశువునకు ♦—

క. మైమెల్లఁగాలుపసికిని
గాయంబునకెల్ల గాఢ్గడపుపసరు మైఁ
బూయఁగ మానును; మరియున్
బూయుఁడు తరిచల్ల పిడకబూడిదెతోడన్. 137

తాత్ప:—ఒళ్ళంతయు కాలినపశువునకు దేహమంతటను గాడిదగడపాకు పసరు రాచి చల్లపిడకబూడిద కలిపి పైనఁ బట్టింపవలెను.

—♦ కణుతులకు ♦—

క. ఈనేముందర నిక్కముగా నవియునియదియు మేను గదునుసబడినఁ
ఈనకముందర డస్సిన
నానాటికి బాలుదరిగి నాసిలుచుండుఁ. 138

తాత్ప:—ఈనకపూర్వము కణుతులుపుట్టి పగులక దేహము బిగు

ఆ. పత్తిత్తియాకురసము బావంచరసమును
మేడిచక్కపొడియు మిరియపుఁబొడి
పుచ్చరసము నూనె పొయ్యంగ నుదరంబు
నందు చచ్చియున్న కందు వెడలు

తాత్ప:—దూడ కడుపులోనే చచ్చిపోయిన యెడల అదిబయట బడుటకు పత్తిత్తియాకురసము, బావంచాలరసము, మేడిచక్కచూర్ణము, మిరియాలపొడుము, పుచ్చాకురసము, నూనెపీటినికలిపి పోయవలెను.

—♦ వా యు వు కు ♦—

*సీ. పత్తిత్త్యాకురసమును వరగమేడియుచక్క
రసము మిర్యపుఁబొడి రమణ పుచ్చ
రసము నూనెయు బోసి మసలక మరియు దు
త్తూరార్క పత్రింబుతోడ రసము
తెక్కిడాకును నాముదమ్ము చేగొణిదాకు
నడ్డసరము వావి లొడ్డుగాను
దిరిశంబు తింత్రిణి వరకరివల్లేరు
వెనపారు రసములు విశదముగను

సరస మారేడుపంటిరసంబుతోడ
మృదువుగా వండి పెట్టుడు నదమలనుగ. 140

ఆ. పాక మొప్పవండి పైఁబూయఁ బెట్టిన
సరగ వాతమంటు నరముకట్టు;
పాతకుంటు గొమ్ము పట్టి దీర్ఘములైన
రోగతతులు పసికి రూఢిఁ దొలఁగు. 141

తాత్ప:-ప్రత్తియాకు, మేడిచెక్కరసము, మిరియపుపొడి, పుచ్చాకు రసము, నూనె వీనిని కలిపి ఉమ్మెత్త, జిల్లేడు, తక్కలి ఆకులపసరులతో ఆముదము, చేగొణిదాకు, అడ్డసరము, దిరిసెనాకు, చింతాకు, ఏనుగపల్లేరు వీనిరసములను దిగుదాయనూనె, నెయ్యి, ఆముదము సమాంశములుగ చేర్చి మారేడుపండ్లరసముతో పాకమువచ్చునట్లు చక్కగావండి పశువు శరీరమునకు పట్టించి లోనికి సయితం, మిచ్చినట్లయితే వాతము, అంటు వ్యాధి, నరములపట్టు, పాతగుంటు, కొమ్ముపట్టు, దీర్ఘవ్యాధు లణంగును.

—• రొమ్ము ద గ్గు కు చి కి త్స •—

ఆ. రొమ్ము దగ్గు పసికి రుజ మాన్పఁదలతేని
తెలికె గంజి పాలు గలిపిపెట్టెఁ
ప్రత్తికాయ యావుపాలతోఁ గదుకుగ్రిమ్మి
పెట్టబడిన పసికి పెట్టుమేత. 142

ప్రత్తికాయలు ఆవుపాలతో కుమ్మి యథావిధంబుగా మేతవేయవలెను.

—♦ ఇంకొక విధము ♦—

క. దిరిశవు చెక్కరసంబును
మిరియంబును కలియనూరి మేదినిలోనన్
సురభులకు నాల్గుపూటలు
వినరవు చెవిలోనవిడువ వేగమె మానున్. 143

తాత్ప—దిరిశన చెక్కరసమును, మిరియమును కలియనూరి నాలుగుపూటలు ఎడమవైపైనచో కుడిచెవిలోను కుడివైపైనచో ఎడమ చెవిలోను వేయవలెను.

—♦ మరియొక విధము ♦—

ఆ. దగ్గు నూర్పు నిలువుదాకి కాళ్వెడలగ
రాకయున్న పసికి రావిచెక్క
మరియు పచ్చిపాలు మరినాల్గు విధములు
గొట్టెడేసి బెట్ట గోవులెదుగు. 144

—తాత్ప—దగ్గు ఎగశ్వాసకల్గి కాళ్ళు రాకయున్న పశువునకు రావిచెక్క మిరియము పచ్చిపాలు ఒక గొట్టెడుపెట్టినచో రొమ్ముదగ్గ అణగును.

—♦ నీరుడు బంధించుటకు ♦—